

DE EURO HEEFT VERTROUWEN NODIG, MÉÉR DAN ANDERE MUNTEN

De euro heeft vertrouwen nodig, méér dan andere munten

Rede uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Internationale Economie aan de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit op vrijdag 29 oktober 2021

door prof. dr. Eelke de Jong

Opmaak en productie: Radboud Universiteit, Campus & Facilities, Post & Print
Fotografie omslag: Bert Beelen

© Prof. dr. Eelke de Jong, Nijmegen, 2021

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

Mijnheer de rector magnificus, geachte toehoorders,

Het is vandaag vrijdag 29 oktober 2021, maar ik doe even alsof het een derde woensdag in mei is. Niet vanwege een grotere kans op mooi weer, maar omdat deze dag sinds 2000 bekendstaat als ‘gehaktdag’ of, in meer diplomatieke en inhoudelijke termen, verantwoordingsdag. Het is de dag waarop de rijksoverheid en de ministeries hun jaarverslagen presenteren aan de Tweede Kamer. Op dezelfde dag publiceert de Algemene Rekenkamer zijn verslag van de controles op die jaarverslagen. Met andere woorden, op deze dag verantwoordt de rijksoverheid het door haar gevoerde beleid.

Op een vergelijkbare wijze heb ik ervoor gekozen om vanmiddag verantwoording af te leggen over de ruim 27 jaar die ik als hoogleraar aan de Radboud Universiteit verbonden ben geweest. Dat doe ik op verschillende manieren. Allereerst illustreer ik aan de hand van de titel van deze rede, *De euro heeft vertrouwen nodig, méér dan andere munten*, een belangrijk thema uit mijn onderzoek van de afgelopen twee decennia. Hiermee leg ik verantwoording af over mijn rol als onderzoeker. Als hoogleraar was ik echter ook bestuurder. In dat opzicht heb ik verschillende rollen vervuld. Ik wil me concentreren op het leidinggeven aan de sectie Toegepaste Economie, later Economie en Bedrijfseconomie, en dan met name het onderwijs- en onderzoeksprogramma. Natuurlijk heb ik bij al deze activiteiten steun en medewerking gekregen van vele personen en instanties. Ik sluit dan ook af met een dankbetuiging.

ONDERZOEK

Een onafhankelijke centrale bank en inflatie

Tijdens mijn inaugurele rede van 31 maart 1995 heb ik het nut en de noodzaak van wisselkoersbeleid behandeld. Aan het einde van die rede ben ik ingegaan op de toekomstige Economische en Monetaire Unie (EMU). Bij het vormgeven van de EMU werd gestreefd naar een onafhankelijke centrale bank. De nieuw te vormen Europese Centrale Bank (ECB) moest de meest onafhankelijke centrale bank ter wereld worden. Dit was een politieke eis van Duitsland, dat het opgeven van de Duitse mark als een groot offer zag en daarom in ieder geval wilde garanderen dat de ECB onafhankelijk zou worden van de politiek.

Naast dit politieke argument was er ook een academisch argument voor een onafhankelijke centrale bank. Vanaf het midden van de jaren tachtig hadden economen namelijk de stelling betrokken dat een centrale bank die onafhankelijk van de politiek opereert, tot een lage inflatie leidt. In eerste instantie was dit standpunt gebaseerd op enkele theoretische modellen.¹ Iets later begonnen verschillende onderzoekers empirische maatstaven voor de onafhankelijkheid van de centrale bank te ontwikkelen.² Een onafhankelijke centrale bank is dan een bank waarvan de leden van de directie voor vaste, vaak vrij lange, termijnen worden benoemd. De politiek (regering en parlement)

benoemt de directieleden. Zijn die eenmaal benoemd, dan mag de politiek, in het bijzonder de uitvoerende macht (de regering), zich niet direct met het beleid bemoeien. De wetgevende macht heeft wel veel mogelijkheden: 'Congress is our boss', aldus de voormalige voorzitter van de Amerikaanse Fed, Ben Bernanke. Belangrijk is dat de onafhankelijkheid van een centrale bank wordt gemeten aan de hand van wetten en regelgeving.³

Een onafhankelijke centrale bank zou tot een lage inflatie leiden. Wat is inflatie? Inflatie is een voortdurende en algemene prijsstijging. Dat wil zeggen dat de prijzen in een land gemiddeld genomen toenemen, omdat bijvoorbeeld de kosten (van lonen en grondstoffen) stijgen. Ik heb echter nooit het argument gehoord dat de prijzen stijgen omdat de benoemingstermijn van de president van de centrale bank is ingekort. Met ander woorden, men kan wel een verband (correlatie) vinden tussen allerlei maatstaven, bijvoorbeeld tussen een onafhankelijke centrale bank en inflatie, maar dat betekent nog niet dat het één volgt uit het andere, dus dat er sprake is van causaliteit, en dat een onafhankelijke centrale bank tot een lagere inflatie leidt. Deze aanname was echter wel het argument voor een onafhankelijke ECB.

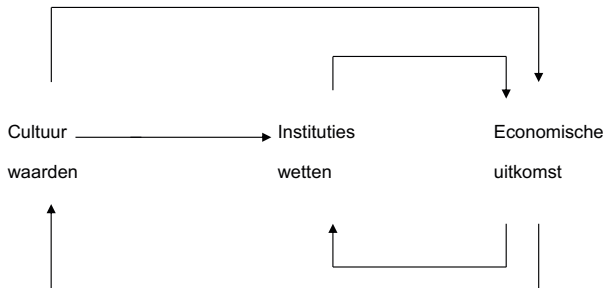
Een derde factor?

De vraag is dan: is het gevonden verband een toevalstreffer, een 'mooi' voorbeeld van een onjuiste interpretatie van een correlatie, of zit er een mechanisme achter dat we nog niet kennen? Ik ging in de laatste richting zoeken: is er een derde factor die het verband tussen deze twee variabelen kan verklaren? In de periode dat ik met deze vraag bezig was, zo eind jaren negentig van de vorige eeuw, liep ik vlak voor de vakantie de boekenhandel in die toen nog aan de Thomas van Aquinostraat gevestigd was. Ik neusde wat rond naar een boek dat interessant zou kunnen zijn om tijdens de vakantie te lezen, een populairwetenschappelijk boek, geschikt voor op het strand, onder de parasol. Ik stuitte op het boek *Allemaal Andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen* van Geert Hofstede, dat ik met toenemende interesse las. De door Hofstede besproken cultuurverschillen zouden weleens de derde factor kunnen zijn waar ik naar op zoek was. Een bijkomend voordeel was en is, dat Hofstede verschillende dimensies van cultuurverschillen onderscheidt en daarvoor schalen heeft ontwikkeld. Per dimensie krijgt elk land een score. Deze scores kunnen gebruikt worden in regressies, in mijn geval regressies met onder andere reeksen voor inflatie en voor de mate van onafhankelijkheid van de centrale bank. Het hart van de econometrist ging weer sneller kloppen.

Hofstede definieert cultuur als 'the collective programming of the mind that distinguishes the members of one group or category of people from another' (Hofstede, 2001, p. 9). Voor het begrip waarde gebruikt hij vaak de definite 'a broad tendency to prefer certain states or affairs over others' (idem, p. 5). Cultuur heeft dus betrekking op de voorkeuren van een groep. Deze voorkeuren worden bepaald door opvoeding (verticale transmissie) en door gezamenlijke ervaringen (horizontale transmissie). Cultuur

is een ruim begrip en heeft ook veel definities (meer dan tweehonderd).⁴ Dit maakt het onderzoek naar de rol van cultuur moeilijk, omdat onduidelijk is wat cultuur precies inhoudt. Gelukkig onderscheidt Hofstede verschillende dimensies van cultuur, zodat dit begrip enige structuur krijgt. Deze culturele dimensies verwijzen naar vragen waarop elke samenleving een antwoord moet formuleren. Bijvoorbeeld: hoe groot is het belang van het individu ten opzichte van het belang van de groep? Hecht men veel waarde aan het belang van het individu, dan scoort het desbetreffende land hoog op de schaal van Individualisme versus Collectivisme. Krijgt het belang van de groep meer gewicht, dan hebben we te maken met een collectivistisch land en scoort het land laag op deze schaal. Op deze manier heeft Hofstede oorspronkelijk vier dimensies ontwikkeld. Hier zijn later nog twee dimensies aan toegevoegd.

Hoewel de culturele dimensies van Hofstede het begrip cultuur een meer concrete inhoud geven, blijft het gevaar aanwezig dat alles met alles wordt gecorreleerd en uit deze correlaties vergaande conclusies worden getrokken. Om dit te voorkomen, heb ik een schema opgezet waarvoor ik eerst heb geïnventariseerd wat volgens de bestaande economische theorie de kenmerken zijn van een onafhankelijke centrale bank en van inflatie. Vervolgens heb ik gekeken of er in de culturele dimensies van Hofstede kenmerken voorkomen die verband kunnen houden met de eigenschappen van een onafhankelijke centrale bank en inflatie zoals ik die in de literatuur heb gevonden. In het algemeen resulteert dit in het schema dat in Figuur 1 is weergegeven.

Figuur 1 De relatie tussen cultuur, instituties en economische uitkomst

Bron: Overgenomen uit De Jong (2002a).

De pijlen in de figuur kunnen zowel naar links als naar rechts wijzen. Ik wil hiermee aangeven dat de verschillende onderdelen elkaar wederzijds kunnen beïnvloeden. Cultuur kan dus wetgeving en uitkomsten beïnvloeden, maar het is ook mogelijk dat de uitkomsten van het economische proces de wetgeving en de preferenties beïnvloeden. Dit laatste wordt met de onderste pijlen weergegeven.⁵

Volgens de bestaande economische literatuur is een beetje inflatie van zo'n 2 tot 5 procent niet zo erg. Een zekere prijsverhoging wordt vaak gezien als een smeermiddel dat de economie nodig heeft. Voortdurende prijsdalingen kunnen namelijk tot uitstel van aankopen leiden en daarmee stagnatie veroorzaken. Is de inflatie hoger dan de genoemde waarden, dan ontstaat onzekerheid.⁶ Bij een hoge inflatie fluctueren de relatieve prijzen veel: het ene goed stijgt veel meer in prijs dan een vergelijkbaar ander goed. Denk hierbij aan de prijs van openbaar vervoer versus die van privévervoer, fiets of auto. Ook is bij een hogere prijsstijging onduidelijk wat precies de prijs in de volgende jaren zal zijn. Als de inflatie ongeveer 2 procent is, dan kun je redelijkerwijs verwachten dat de prijsstijging over een periode van drie jaar niet veel meer dan 6 procent zal bedragen. Is de inflatie echter 6 procent, dan kan de prijs van het goed in de komende drie jaar net zo goed nauwelijks stijgen of wel met 20 procent. Deze vorm van onzekerheid leidt ertoe dat men over kortere perioden gaat plannen. Als gevolg daarvan worden grote investeringen uitgesteld, omdat men eerst wil zien wat de prijs gaat doen om daarna een berekening te kunnen maken van de winstgevendheid van een project.

Het kan zijn dat een hoge inflatie wordt veroorzaakt door een regering die geen doortastend beleid voert en de daardoor ontstane problemen probeert weg te werken door de geldpers aan te zetten. Dit zal waarschijnlijk eerder gebeuren als de uitvoerende macht niet goed gecontroleerd wordt en zonder veel weerstand van andere machten (parlement of rechtelijke macht) kan opereren. Met andere woorden, een hoge inflatie doet zich waarschijnlijk vaker voor in landen waar de politieke macht in handen is van een beperkte groep.

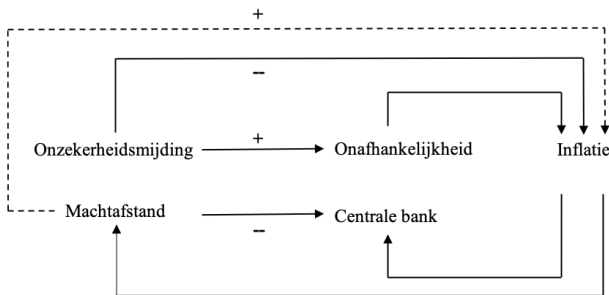
Onzekerheidsvermijding en Machtafstand

De conclusie van dit overzicht van de economische literatuur is dat inflatie in verband wordt gebracht met onzekerheid en mogelijk ook met een concentratie van politieke macht. Als we dit naast de verschillende dimensies van Hofstede leggen, dan blijken er duidelijk verbanden te zijn met zijn indices Onzekerheidsvermijding en Machtafstand. De index voor Onzekerheidsvermijding meet in welke mate de inwoners van een land gemiddeld genomen een afkeer van onzekerheid hebben.⁷ Verwacht mag worden dat men dan ook liever een laag niveau van inflatie wil, omdat een hoge inflatie met onzekerheid gepaard gaat. De index voor Machtafstand meet in welke mate de laagste klassen van een bevolking verschillen in inkomen en macht accepteren.⁸ In landen die hier hoog op scoren, accepteert een groot deel van de bevolking dat de macht bij een kleine groep is geconcentreerd. Omdat inflatie veroorzaakt kan worden door een regering die weinig tegenmacht ondervindt en misbruik maakt van haar positie, verwachten we een positief verband tussen de scores voor Machtafstand en inflatie.

De mate van onafhankelijkheid van een centrale bank wordt gemeten aan de hand van de regels voor de benoeming van de directieleden en de mate waarin de uitvoerende macht direct invloed kan uitoefenen op het beleid van een centrale bank. Is de

centrale bank erg afhankelijk, dan valt deze vaak onder het ministerie van financiën. Dat duidt erop dat de macht in het land geconcentreerd is en suggereert dat de mate van onafhankelijkheid van een centrale bank negatief gecorreleerd is met Machtafstand. In een land met een onafhankelijke centrale bank zal men zich aan de regels willen houden, want ieder onderdeel van het beleid heeft zijn eigen terrein en is daarop autonoom. Het is bekend dat naleving van de regels een methode is om onzekerheid te verminderen, want als we ons allemaal aan de afgesproken regels houden, weet je wat je van de ander mag verwachten. Op basis van deze redenering kunnen we aannemen dat een hoge onafhankelijkheid van een centrale bank is gecorreleerd met een hoge score op Onzekerheidsvermijding.

Als we nu de structuur van Figuur 1 toepassen op cultuur, de onafhankelijkheid van de centrale bank en inflatie, dan ontstaat Figuur 2. Dit stramien heb ik toegepast op gegevens van een groep rijkere landen, die alle lid zijn van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (zie De Jong, 2002a). Hieruit blijkt dat de inflatie laag is in landen met een hoge score voor Onzekerheidsvermijding en dat de score voor de onafhankelijkheid van de centrale bank negatief correleert met de score voor Machtafstand. Dit was niet helemaal waarop ik had gehoopt, want ik had verwacht dat er één bepalende factor zou zijn, een culturele dimensie. Maar omdat Machtafstand ook een rol speelde bij het verklaren van inflatie, en Onzekerheidsvermijding bij het verklaren van de onafhankelijkheid van de centrale bank, kunnen we concluderen dat de combinatie van Machtafstand en Onzekerheidsvermijding de derde factor is waar ik naar zocht.

Figuur 2 De relatie tussen cultuur, centrale bank onafhankelijkheid en inflatie

Bron: bewerkt naar Figuur 1 in De Jong (2002a).

De Franse en Duitse bestuurstraditie

Voor een groep OESO-landen was Machtafstand de belangrijkste verklarende variabele voor de mate van onafhankelijkheid van de centrale bank. Toen ik de scores voor Machtafstand van de landen op een rijtje zette, schrok ik toch wel. Wat bleek? Frankrijk had de hoogste score en Duitsland de laagste, terwijl deze twee landen samen met an-

deren de leiding over de ECB zouden moeten voeren. Als mijn onderzoek iets van waarheid bevatte, dan was dit geen goed voorteken. Ik dook daarom wat dieper in de inhoud van Machtafstand voor Duitsland en Frankrijk.

Duitsland is een federatie waarin elke bestuurslaag (*Gemeinde, Kreis, Land, Bund*) zijn eigen taken en verantwoordelijkheden heeft. Het hogere niveau gaat niet de taken van een lager niveau overnemen. De Bundeskanzler(in) is niet een almachtige persoon, maar iemand die moet proberen om de verschillende niveaus, en dan vooral de verschillende *Länder* en de *Bund*, bij elkaar te brengen. Deskundigen staan in hoog aanzien. Op deze manier zijn op allerlei niveaus *checks and balances* in het systeem verweven en wordt de macht over verschillende lagen gedeeld.

De Franse centralistische bestuurscultuur is totaal anders. De gekozen politici staan bovenaan. De president heeft uiteindelijk het allerhoogste gezag. Men is niet gewend aan onafhankelijke instituten. De Franse centrale bank werd na de Tweede Wereldoorlog onderdeel van het ministerie van financiën. Het oordeel van deskundigen wordt niet hoog ingeschat: het is de gekozen politicus die beslist.

Op grond van deze verschillende tradities van politiek en bestuur in Duitsland en Frankrijk concludeerde ik in 2002 in een artikel getiteld 'De ECB onder vuur: een botsing van culturen?' (De Jong, 2002b) dat de samenwerking tussen de Franse en Duitse centrale bankier binnen de directie van de ECB wel eens moeilijker zou kunnen worden dan men op dat moment bevroedde. Aan het begin van deze eeuw was de algemene opinie namelijk dat Frankrijk en Duitsland ongeveer hetzelfde idee hadden over monetair beleid. Meer specifiek: de Fransen waren net zo gaan denken als de Duitsers, zo meende de meerderheid. Uitzonderingen waren er wel, zoals Andre Száz (2001, p. 136). Aan de hand van verschillende voorvallen heb ik laten zien dat de Fransen, en dan met name president Mitterrand, erg veel moeite hadden met een onafhankelijk instituut. Dit bleek onder andere bij de procedure rond de benoeming van de eerste president van de ECB. Tegen alle principes van een onafhankelijke centrale bankier in, wilde Mitterrand de termijn van de eerste president in tweeën knippen, om op deze manier te garanderen dat al na vier jaar de Fransman Jean-Claude Trichet president van de ECB zou kunnen worden. Op zich is het prima om een eigen kandidaat te hebben voor het presidentschap, maar het opsplitsen van de termijn gaat volstrekt in tegen het hele idee van een onafhankelijk instituut. Tijdens deze beraadslagingen noemde hij de president van de ECB 'un petit fonctionnaire',⁹ niet bepaald een titel die van achting getuigt.

Op dat moment, dus aan het begin van deze eeuw, was ik van mening dat het voor het goed functioneren van de ECB noodzakelijk is dat Duitsland en Frankrijk op één lijn staan. Het was vanaf het begin al duidelijk dat er verschillend gedacht werd over de rol van een centrale bankier en dat Duitsland de belangrijkste vertegenwoordiger van de ene stroming was en Frankrijk van de andere. Mijn idee was: zolang Frankrijk en Duitsland het op hoofdlijnen met elkaar eens zijn, zal het hun waarschijnlijk wel lukken om ook de anderen op één lijn te krijgen, zoals twee ouders die één opvoedingslijn

hanteren, hun verschillende kinderen binnen de orde weten te houden, ook al zit er misschien een dwars kind tussen. Mijn onderzoek liet echter zien dat Duitsland en Frankrijk diametraal tegenover elkaar staan als het gaat om een onafhankelijk instituut als de ECB, een verschil dat voortkomt uit sterk verschillende politieke en bestuurlijke tradities. Ik verwachtte dat dit verschil problemen zou gaan opleveren.

Het bleek echter lastig deze boodschap in een Engelstalig vaktijdschrift geplaatst te krijgen.¹⁰ Pas toen de Europese schulden crisis uitbrak, bleek er belangstelling te bestaan voor dit standpunt. Een variant van het oorspronkelijke verhaal heb ik samen met Femke van Esch gepubliceerd in het tijdschrift *International Economics and Economic Policy*. In hetzelfde tijdschrift hebben Frank Bohn en ik een artikel gepubliceerd waarin we de resultaten van het artikel uit 2002 toepasten op de Europese schulden crisis. Ons betoog was dat de oplossing van deze crisis veel langer op zich heeft laten wachten en veel kostbaarder is geworden dan had gehoeven, omdat de Fransen en Duitsers elk vanuit de eigen cultuur redenerend een totaal verschillende oplossing voor ogen hadden voor het probleem van het Griekse tekort en de te hoge schuld.

Geredeneerd vanuit de Duitse traditie, namelijk dat elke bestuurslaag verantwoordelijk is voor zijn eigen beleidsterrein, was het voor Duitsers (en Nederlanders) overduidelijk dat Griekenland in eerste instantie zelf een oplossing moest zoeken. De Griekse regering zou bij het Internationaal Monetair Fonds (IMF) moeten aankloppen om daar een akkoord te sluiten, en dan kon alsnog bekeken worden of de andere landen zouden meehelpen. Binnen het IMF is het gebruikelijk dat naast kredieten via het IMF ook bilaterale kredieten of garanties worden verstrekt door andere leden of andere internationale instellingen (vaak regionale ontwikkelingsbanken). Op een vergelijkbare manier konden de eurolanden binnen een IMF-akkoord ook kredieten verstrekken. Met het oog op de no-bail-out clause in het Verdrag van Maastricht was het moeilijk om rechtstreeks leningen te verstrekken.

Voor Frankrijk was het onbespreekbaar om een externe partij bij de oplossing van een Europees probleem te betrekken. In de Franse traditie lost het hogere niveau de problemen van het lagere niveau op. Europa moest dus zelf voor een oplossing zorgen, vond men. Bovendien staat het IMF in de ogen van de Fransen erg onder invloed van Angelsaksische machten, en dat is het ergste wat je in Franse ogen kan overkomen.¹¹ Deze verschillen van inzicht leidden tot een patstelling, waardoor er pas in mei 2010 een oplossing werd gevonden, toen de markten voor overheidsschulden volledig overspannen waren geworden.

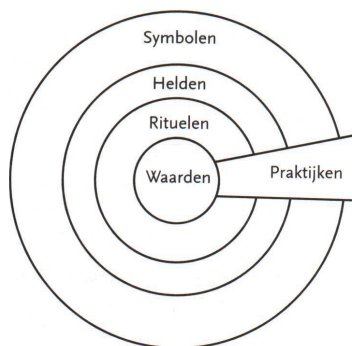
De uiteindelijk gekozen oplossing was een overeenkomst tussen het IMF en Griekenland met kredietlijnen vanuit de eurolanden en de Europese Unie. Dat was op zich een gebruikelijke overeenkomst, alleen bleek later dat het IMF de Griekse schuld had willen verlagen, om die beheersbaar te maken. De Europese landen hebben deze schuldvermindering in het bestuur van het IMF tegengehouden. Waarschijnlijk hoopten ze dat zo de Griekse in plaats van de Duitse, Franse of Nederlandse belastingbetaler voor de kosten van de verkeerde beleggingen van banken zou opdraaien.

In het najaar van 2010 bedacht Merkel dat het in de Duitse ordoliberalen traditie niet past dat de overheid particuliere schulden gaat overnemen. Ze wilde de schulden van Griekenland aan particuliere beleggers alsnog verminderen. Die zouden een deel van de Griekse schulden moeten kwijtschelden. Bovendien wilde ze voorkomen dat de lidstaten van het eurogebied weer te grote tekorten op de begroting zouden krijgen. Om dit te voorkomen, wilde ze vastleggen dat overheden bij overtreding automatisch een sanctie opgelegd zouden krijgen. Naleving van de regels is de Duitse manier om onzekerheid tegen te gaan. Automatisch sancties opleggen gaat echter volledig in tegen de Franse traditie, waarin de gekozen politicus aan de top staat. Zijn of haar macht kan niet door welk automatisme dan ook beperkt worden. Uiteindelijk zijn Merkel en Sarkozy op de boulevard van Deauville tot een compromis gekomen. Ze besloten dat een overschrijding van de begrotingsnormen niet zou worden bestraft met automatische sancties en dat particuliere investeerders in het vervolg een deel van hun vorderingen op een land zouden moeten afschrijven, mocht een land in financiële problemen komen.

Vanuit politiek gezichtspunt was dit een mooi compromis en op grond van de verschillende scores van de twee landen op Machtafstand goed te begrijpen. Een dergelijk compromis is echter een ramp vanuit het oogpunt van crisismanagement en het scheppen van vertrouwen. Investeerders wisten niet meer waar ze aan toe waren. Waren Ierse, Spaanse, Portugese en Italiaanse staatsobligaties nu ook niet meer veilig? Daardoor stegen de rentes op leningen van deze landen. Het crisisbeleid van de euroleiders tot de zomer van 2012 wordt door Legrain dan ook gekwalificeerd als 'generally inept, often misdirected and frequently outright destructive' (Legrain, 2014, p. 165). Om de rust te laten terugkeren hield Mario Draghi, de toenmalige president van de ECB, op 26 juli 2012 de onvoorbereide 'whatever it takes'-rede. Hierin kondigde hij aan dat de ECB er alles aan zou doen om de euro te ondersteunen. Deze rede en het daaropvolgende aankoopbeleid heeft de eurocrisis tot rust gebracht.

In het voorafgaande heb ik betoogd dat verschillen in waarden en gewoonten tussen belangrijke Europese landen tot problemen kunnen leiden. Dit geldt met name voor de manier waarop men gewend is problemen op te lossen. In crises is dit vooral van belang omdat bekend is dat men dan sneller in oude patronen vervalt. Het is daarom zaak dat al van tevoren wordt bedacht hoe men een crisis wil bestrijden. Bovendien is het aan te raden dat politieke leiders zich meer verdiepen in de geschiedenis van elkaars land en daardoor weten waar de gevoeligheden liggen. Leiders zouden er dus verstandig aan doen om te proberen in het hoofd van de ander te kruipen.¹² Dat kan voor meer begrip en een vruchtbaardere samenwerking zorgen.

Dit impliceert ook dat ik er niet voor pleit om verschillen onnodig aan te scherpen, zoals politici wel eens geneigd zijn te doen. Het benadrukken van verschillen heeft niet zozeer met cultuur te maken, maar met identiteit. Identiteit is weliswaar verwant aan cultuur, maar toch iets heel anders.

Figuur 3 Het ui-diagram van Hofstede

Bron: Hofstede (1995), blz. 19.

Cultuur en identiteit

Om het verschil tussen cultuur en identiteit uit te leggen maak ik gebruik van het Ui-diagram van Hofstede. De kern van het Ui-diagram bestaat uit de waarden.¹³ Deze heb ik in het voorgaande gerepresenteerd in de vorm van de culturele dimensies. Rond deze kern van culturele dimensies bevinden zich de uitingen van cultuur, die Hofstede ‘praktijken’ noemt. Deze bestaan uit rituelen, helden en symbolen. Rituelen zijn collectieve activiteiten die technisch gesproken overbodig zijn, maar die binnen een cultuur als sociaal essentieel worden beschouwd. Helden zijn personen die in de cultuur in hoog aanzien staan en als gedragsmodellen fungeren. Cultuur refereert aan de gemeenschappelijke waarden van een groep en vormt dus met name de kern van het Ui-diagram. Identiteit is het antwoord op de vraag ‘Waar hoor ik bij?’ en verwijst wel naar de drie praktijken, maar niet naar de onderliggende waarden. Mensen kunnen dezelfde waarden hebben maar verschillende identiteiten en omgekeerd.

Voetbalsupporters vormen een goede illustratie van het verschil tussen cultuur en identiteit. Alle supporters houden van het spel voetbal, neem ik aan. Ze behoren tot dezelfde voetbalcultuur. Ze verschillen echter omdat ze supporter zijn van verschillende clubs. Elke club heeft zijn eigen rituelen (gelegenheden waarbij het clublied wordt gezongen bijvoorbeeld), symbolen (vlag, shirt, embleem) en helden (succesvolle trainer, sterspelers). Hoewel alle supporters van voetbal houden, kunnen ze geen supporter zijn van twee verschillende clubs die in dezelfde competitie uitkomen, zoals Ajax en Feyenoord. Integendeel, ben je voor Ajax, dan ben je tegen Feyenoord. Supporter zijn van twee clubs die in verschillende nationale competities uitkomen, kan weer wel. Zo komt de combinatie van FC Twente en Schalke04 vaak voor. Dit voorbeeld illustreert dat identiteit niet over waarden, maar over uiterlijkheden gaat en dat identiteit belangrijk wordt als er met een andere groep geconcentreerd wordt. Als iemand zegt dat hij voor Ajax is, geeft hij aan bij welke groep hij hoort, maar niet dat hij meer van voetbal

houdt dan een supporter van een ander club. Hij bedoelt daar bovendien mee dat hij niet voor een ander club is, en al helemaal niet voor Feyenoord, want voor de Ajax-supporter is Feyenoord de aartsrivaal. Daarom is Steven Berghuis vanwege zijn overstap naar Ajax van een held in een verrader veranderd in de ogen van Feyenoord-supporters.¹⁴

Als we de vergelijking met het voetbal even doortrekken, dan betoog ik dat er bij het vormen van een nationaal team afspraken moeten worden gemaakt over de spelwijze. Spelen we aanvallend of verdedigend? Wat is ieders rol? Wat doen we als we met tien man komen te staan? De clubs verschillen hierin, en daarom moeten deze cultuurverschillen worden besproken en moet er een nieuwe cultuur worden gecreëerd. Het is niet productief om binnen een nationaal elftal te gaan klagen over de spelers van een bepaalde club. Dat staat gelijk aan het benadrukken van identiteit.

Geld is vertrouwen

Wat is het belang van het onderscheid tussen identiteit en cultuur voor de discussie over de ECB? Is monetair beleid niet een technische zaak? Monetair beleid heeft weliswaar technische kanten, maar vertrouwen in een geldsoort is van cruciaal belang. Tegenwoordig is al het geld fiduciair geld.¹⁵ Dit betekent dat de waarde niet meer wordt bepaald door de waarde van de metalen waarvan het gemaakt is (intrinsieke waarde) maar door het *vertrouwen* dat er goederen en diensten mee gekocht kunnen worden.¹⁶

Vertrouwen vormt tegenwoordig de basis voor de waarde van geld. Dat is in alle landen het geval. Dit vertrouwen is gebaseerd op de verwachting dat de centrale bank ervoor zal zorgen dat er genoeg geld in het economische systeem zit, maar niet te veel (want dat kan tot inflatie leiden) en niet te weinig (want dat kan de economie onnodig afremmen). Bij andere munten dan de euro wordt dit vertrouwen gecreëerd door een centrale bank die meestal eigendom is van de staat. Is de centrale bank onafhankelijk, dan wordt de directie door de politiek benoemd, maar houdt de politiek zich verder buiten het beleid van de centrale bank. In landen waarin de politiek zich wel met het monetaire beeld bemoeit, denk tegenwoordig aan Turkije en India, kan deze bemoeienis het vertrouwen ondermijnen. Beleggers vluchten dan naar ander valuta, waardoor de koers van de munt onder druk komt te staan. De centrale bank kan door het verkopen van buitenlandse valuta de wisselkoers steunen, maar is hierbij beperkt tot de hoeveelheid buitenlandse valuta (monetaire reserves) die het bezit.

De centrale bank kan de rente beheersen door te bepalen tegen welke rente de commerciële banken er kunnen lenen en hun overschotten er kunnen stallen. Verder hebben deze commerciële banken idealiter altijd een tekort aan geld. Dan kan de centrale bank ze van liquiditeit voorzien door het verstrekken van leningen op de korte termijn. De centrale bank kan dat ook doen door schuldpapier van deze banken te kopen. Meestal zijn dat door de staat uitgeschreven leningen, die de meest kredietwaardige belegging vormen in een land. Staatschuld heeft meestal de hoogste kredietwaardigheid, omdat wordt aangenomen dat de staat altijd aan zijn verplichtingen kan

voldoen. Die heeft immers via belastingheffing een zo goed als zekere inkomstenbron. Dat maakt staatsleningen tot de benchmark van het financiële systeem en zo wordt de kredietwaardigheid van bedrijfsleningen aan die van de staat gerelateerd.

Hoe is dit in het geval van de ECB geregeld? In het Verdrag van Maastricht heeft de ECB voor zijn monetaire beleid prijsstabiliteit als voornaamste doelstelling gekregen. Verder moet de ECB, voor zover dat met inachtneming van de prijsstabiliteitsdoelstelling mogelijk is, het algemene economische beleid ondersteunen (artikel 119 van het Verdrag betreffende de werking van de EU). Als nadere uitwerking is dit doel later verwoord als een inflatie van net iets minder dan 2 procent per jaar. Sinds begin juli 2021 is dit een inflatie van 2 procent op de middellange termijn. Dit impliceert dat de inflatie gedurende een bepaalde tijd ook wel meer dan 2 procent mag zijn. Door de verschillende crises zijn er voor de ECB verschillende doelen bijgekomen, maar voor het monetaire beleid geldt nog steeds beheersing van inflatie als belangrijkste doel.¹⁷

De organisatie en het eigendom van de centrale bank van het eurogebied is nogal ingewikkeld. De monetaire autoriteit bestaat uit het Eurosysteem, dat de ECB en de nationale centrale banken van het eurogebied omvat. De centrale banken van de Europese Unie zijn eigenaar van de ECB.¹⁸ De landen die de euro niet hebben ingevoerd zijn dus ook mede-eigenaar van de ECB, maar nemen niet deel aan de beraadslagingen over het monetaire beleid. Elke nationale centrale bank is eigendom van de desbetreffende staat. Bijgevolg is de situatie ontstaan dat één munt, de euro, wordt beheerd door verschillende centrale banken, die eigendom zijn van verschillende staten. Mocht het misgaan, dan draaien deze staten op voor de kosten. Het kan bijvoorbeeld misgaan als een centrale bank verliezen lijdt. Dan moet de betreffende staat waarschijnlijk eigen vermogen bijstorten. De kans op verliezen is toegenomen doordat de centrale banken door het opkoopbeleid van de afgelopen jaren veel obligaties bezitten. Stijgt de rente, dan daalt de waarde van deze obligaties en lijdt de centrale bank verlies. De Nederlandsche Bank heeft daarom een voorziening gecreëerd voor de financiële risico's die voortvloeien uit de aankoop van obligaties in het kader van het asset purchase programme (APP¹⁶) en het pandemic emergency purchase programme (PEPP¹⁷) (De Nederlandsche Bank, 2021, p. 125).

Dan is er nog het gezamenlijke beheer van de geldhoeveelheid. Gezamenlijk beheer impliceert dat de ingezetenen van de eurolanden vrijelijk euro's van het ene euroland naar het andere moeten kunnen overmaken. Het is immers één gebied. Om dit mogelijk te maken, is afgesproken dat dit automatisch gebeurt. Het systeem dat hiervoor gebruikt wordt heet TARGET2: Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system 2. Dit systeem wordt beheerd door het Eurosysteem. Centrale banken en commerciële banken in de eurolanden kunnen er gebruik van maken. Het is de ruggengraat van de euro, omdat het automatische betalingen binnen het eurogebied mogelijk maakt. Nu kan het zijn dat er per saldo voor een hoger bedrag betalingen het land uitgaan dan er binnenkomen. Zo verkoopt Spanje weliswaar Seats en

levert het toeristische diensten aan ander eurolanden, maar het importeert meer goederen uit die landen. Voor Duitsland geldt het omgekeerde. Het verkoopt veel auto's en machines en voert ook wel goederen en diensten in, maar per saldo heeft het een overschot op de lopende rekening. Dit kan gecompenseerd worden doordat Duitse beleggers in Spanje beleggen. Dan stroomt er weer geld van Duitsland naar Spanje, zodat er uiteindelijk maar kleine saldi overblijven. Dit was tot het begin van de kredietcrisis van 2008 het geval, maar daarna niet meer, waardoor sindsdien de schuld van de Spaanse centrale bank aan het Eurosysteem groter is geworden, terwijl de Duitse Bundesbank een steeds grotere vordering op het Eurosysteem heeft gekregen. Er zijn geen afspraken gemaakt over het periodiek aflossen van de schulden en innen van de vorderingen.¹⁹ Het gevolg is dat de schulden en vorderingen in de loop der tijd kunnen oplopen. Dit zijn de TARGET2-saldi. Eind mei 2021 had Duitsland de grootste vordering, namelijk 1076,9 miljard euro. Spanje had de grootste schuld (502,8 miljard). Nederland had een betrekkelijk kleine vordering van 17,6 miljard.²⁰ Zolang de euro blijft bestaan en er geen enkel land uittreedt, is er in principe niet veel aan de hand.

Wil een land uit de euro treden of valt de euro in delen uiteen, dan ontstaan er wel problemen. Als een lidstaat uit de eurozone treedt, dan blijven de verplichtingen van de nationale centrale bank ten opzichte van het Eurosysteem staan. Deze moeten voldaan worden. Mocht blijken dat een centrale bank (dus een land) niet aan zijn verplichtingen kan voldoen, dan 'zullen (eventueel in Club van Parijs-verband) in zo'n geval afspraken moeten worden gemaakt over eventuele problemen die voortkomen uit de verplichtingen van een uittredende NCB [nationale centrale bank] tegenover de ECB. In het uiterste geval zou de ECB dan een verlies kunnen lijden. Dit verlies van de ECB zal neerslaan bij de overgebleven NCB's in de muntunie naar rato van het gecorrigeerde aandeel in de kapitaalsleutel [...] Eventuele verliezen voor NCB's zijn dus niet afhankelijk van hun eigen netto vordering of verplichting tegenover de ECB'.²¹ Dit citaat laat ten eerste zien dat er juridisch niets met zekerheid geregeld is, zodat wellicht de Club van Parijs²² te hulp moet worden geroepen. Ten tweede blijkt dat eventuele verliezen over alle nog deelnemende centrale banken worden verdeeld naar rato van het aandeel van elk land in het aandelenkapitaal van de ECB. De Duitse vordering van meer dan 1000 miljard euro komt dus niet alleen voor rekening van de Duitse staat.

Een gezamenlijk monetair beleid wordt ook bemoeilijkt door het feit dat niet één land eigenaar is van het Eurosysteem. Waar in een systeem met één centrale bank en één overheid er ook maar één soort staatsschuld is, is dat in het geval van de euro een veelheid aan schulden. Hierdoor ontbreekt een natuurlijke benchmark in het financiële systeem, al vervult de schuld van de Duitse federatie (de Bunds) deze functie bij tijd en wijle. Streeft de Duitse regering naar een lagere schuld, dan wordt deze basis kleiner en kan er een tekort aan Bunds ontstaan (zie bijvoorbeeld Strubington, 2021). Doordat de kredietwaardigheid van de verschillende staatsschulden verschilt en fluctueert over de tijd kan de som van deze schulden ook niet als benchmark dienen. Dan zou een fun-

dament van schuivende panelen ontstaan, wat bepaald niet stabiel is. De geschiedenis van de euro illustreert deze instabiliteit. Zoals eerder beschreven, hebben de maatregelen die Draghi in zijn 'whatever it takes'-rede aankondigde als doel de spanningen binnen het eurogebied te verminderen. In wezen betekent dit dat de ECB de totale geldhoeveelheid binnen het eurogebied moet sturen, net als andere centrale banken, maar er daarnaast ook voor moet zorgen dat de rentes op de verschillende samenstellende delen niet te veel uit elkaar gaan lopen. Betoogd kan worden dat deze spanning sinds 2012 tot te lage rentes heeft geleid omdat de ECB zich vanaf toen vrijwel voortdurend genoodzaakt zag prioriteit te geven aan het verminderen van de onderlinge spanningen.

Dit beleid heeft echter verschillende nadelen, zoals het creëren van speculatieve bellen, zombiebanken en een toenemende kans op inflatie. Het gezamenlijk uitgeven van schuld kan een instrument zijn om het systeem te stabiliseren, zeker wanneer deze gezamenlijk schuld zo omvangrijk is dat de markt erin diep is en de transacties efficiënt afgewikkeld kunnen worden.

Het eurogebied als olietanker

Het voordeel van deze gemeenschappelijke schuld voor het monetaire beleid kan worden verduidelijkt aan de hand van het beeld van een olietanker. De tanker vervoert olie van wisselende kwaliteit. De olie is in verschillende compartimenten opgeslagen. Elk compartiment heeft zijn eigen beheerder, die wel olie kan overpompen, maar niet het compartiment kan vergroten of verkleinen. Dat kunnen alleen de eigenaren van de tanker, en alleen in onderling overleg. De olie is de nationale geldhoeveelheid, de beheerders zijn de centrale banken en de eigenaren zijn de nationale regeringen.

In deze vergelijking was het Europese Monetaire Stelsel, dat functioneerde van maart 1979 tot het begin van de EMU (1999), een systeem waarin de olie in de vaste compartimenten zat en er geen sluizen waren tussen de compartimenten. Kwam er te veel druk op een bepaald compartiment, dan pompten de beheerders de olie van het ene naar het andere compartiment (valutamarktinterventies door de centrale banken). Werd de druk te hoog dan konden de eigenaren beslissen het ene compartiment wat groter te maken dan het andere (herschikking van wisselkoersen).

Met de invoering van de euro hebben we in de olietanker alle schotten weggehaald, want de olie zou immers overal van dezelfde kwaliteit moeten zijn. We hebben wel afgesproken dat elke beheerder de olie in zijn oude compartiment blijft beheren. Nu stroomt er van tijd tot tijd veel olie naar één kant, omdat men de beheerder of eigenaar van dat deel meer vertrouwt. Dit is niet te voorkomen, want er zijn geen schotten meer. Het schip gaat dan scheef hangen. De eigenaren doen niets, en dus komen de beheerders in actie om het schip voor kapseizen behoeden. Dat doen ze door olie van buiten in het ruim te pompen, soms wat meer in het deel dat leegloopt, maar meestal in het hele ruim, om de olie eerlijk te verdelen. Dit voorkomt weliswaar dat het schip nog meer overhelt, maar heeft als prijs dat het dieper komt te liggen. Sommige beheerders (zoals

Jens Weidmann (Duitsland) en Klaas Knot) vrezen dat, als ze hier langer mee doorgaan, het schip zo diep komt te liggen dat het alsnog zinkt. Het idee van gezamenlijke schuld is dat de eigenaren van het schip (de regeringen) in het midden van het ruim een compartiment creëren dat van alle eigenaren gezamenlijk is. Dat geeft stabiliteit en biedt de beheerders de mogelijkheid om bij het overhellen naar één kant olie van of naar dat gezamenlijke gedeelte te pompen. Zo kunnen ze het schip voor kapseizen behoeden zonder dat het dieper komt te liggen.

Kortom, de eurobonds of coronabonds zijn een mogelijkheid om de euro te stabiliseren²³ om te voorkomen dat we op een situatie met enorme schulden of hoge inflatie afstevenen.

Invloed van de publieke opinie

Met het voorafgaande hoop ik duidelijk te hebben gemaakt dat het hele eurosysteem, en daarmee ook het voortbestaan ervan, erg fragiel is. In wezen is het een systeem van vaste wisselkoersen met eigen nationale centrale banken en regeringen, waarvan de onderlinge wisselkoers moeilijk te veranderen is. Aangezien geld gebaseerd is op vertrouwen, is het van belang dat de uiteindelijke eigenaar van het geld, de politiek, dit vertrouwen uitstraalt. Binnen het eurogebied wordt dit bemoeilijkt, omdat op cruciale momenten de in de nationale cultuur gewortelde verschillen op de voorgrond kunnen treden en bij beleggers tot verwarring kunnen leiden. Om dit te voorkomen is het noodzakelijk dat politici vooraf weten wat de anderen beweegt en dat men tot een gemeenschappelijke strategie komt. Het vertrouwen kan ook worden ondermijnd als politici onnodig de verschillen tussen volkeren benadrukken, dus een identiteitspolitiek gaan voeren. Dit is nergens voor nodig en zelfs destructief.

Er zijn twee oplossingen: of de euro wordt opgeknipt, of we gaan ermee door. Bert de Vries kiest voor de eerste optie, omdat hij denkt dat de Duitsers geen transferunie willen (De Vries, 2020). Ik denk dat hij de kosten van het opknippen gruwelijk onderschat. Bovendien is dit niet in overeenstemming met het standpunt van de meerderheid van de Europese bevolking. Uit opeenvolgende enquêtes in Europa blijkt steeds weer dat een grote meerderheid van het publiek voor het behoud van de euro is. Uit de enquête die in de eerste maanden van 2021 is gehouden, blijkt dat zelfs 79 procent van de ondervraagden in het eurogebied voor het behoud van de euro en de Economische en Monetaire Unie is (Europese Commissie, 2021, p. 17). Dat is het hoogste percentage sinds deze vraag wordt gesteld. Voor Nederland is de score zelfs hoger, want daar is 85 procent van de ondervraagden voor de euro (idem, p. 18). Hoe kunnen wij daar als Nederlandse (en Europese) bevolking invloed op uitoefenen?

Daarvoor ga ik terug naar het begin van mijn rede, namelijk de onafhankelijke centrale bank, in het bijzonder de Bundesbank, die in zeer hoge mate onafhankelijk is. Deze bank heeft als blauwdruk gediend voor de ECB. Is deze zo onafhankelijk geworden omdat de Duitse economen, de ordoliberalen, daar een warm pleidooi voor hebben ge-

houden? Nee, in de jaren vijftig, toen de Bundesbank is opgericht, was de algemene opinie dat het monetaire en budgettaire beleid elkaar in principe zouden moeten ondersteunen.²⁴ Een onafhankelijk orgaan de macht geven om de rente te manipuleren ging in tegen het marktprincipe dat de ordoliberalen aanhingen (Bibow, 2009, p. 168-174). De Duitsers hadden gedurende de Nazitijd zo hun ervaring met de centralisatie van macht opgedaan. Bovendien vonden de juristen dat volgens de Duitse grondwet, de centrale bank onder de Bondsregering zou moeten vallen en niet de federale structuur zou moeten hebben die de voorganger van de Bundesbank, Bank deutscher Länder, destijds had (Berger en de Haan, 1999, 24).

Nee, de beslissende factor is het Duitse volk geweest. Hoe zit dat? De Geallieerden hadden in 1948 de Bank deutscher Länder (BdL) opgericht. Deze had onder druk van de Verenigde Staten een decentrale structuur, met de Länder als aandeelhouders. In 1949, dus een jaar later, is de Bondsrepubliek Duitsland opgericht. De centrale bank was er dus eerder dan de Bondsregering, een unicum. In het begin van de jaren vijftig had de Bondsregering al een poging gedaan de BdL bij het ministerie van Financiën onder te brengen, maar dat was mislukt. Er was een compromis bereikt. De Bondsregering kreeg een deel van de winst over 1951-1952 en de mogelijkheid een besluit van de centrale bank gedurende acht dagen op te houden.

In 1955 en 1956 ontstond er weer een conflict tussen de BdL en de regering (zie Berger en de Haan, 1999, p. 25-27). In 1955 verhoogde de centrale bank de rente en bekritiseerde de Bondsregering voor een te stimulerend budgettair beleid. In maart 1956 kondigde de centrale bank aan de rente wederom te willen verhogen. Voor het eerst gebruikte de Bondsregering nu haar vetorecht om het besluit acht dagen uit te stellen. De Bondsregering was echter verdeeld. De ministers van Financiën en van Economische Zaken deelden de mening van de centrale bank, terwijl bondskanselier Adenauer juist tegen een renteverhoging was, omdat hij voor de verkiezingen van 1957 de economie wilde stimuleren. Zonder dat Adenauer ervan wist, maakten de beide ministers samen met de president van de centrale bank een stabiliteitsplan en steunden ze een verhoging van de rente. Adenauer was furieus. Tijdens een speech voor het Bundesverband der Deutschen Industrie (Federatie van Duitse Industrieën) in de Gürzenich-hal in Keulen haalde hij fel uit naar de beide ministers en de centrale bank. Adenauer stelde dat de onafhankelijkheid van de centrale bank zo zijn grenzen had als de bank buiten de kaders van de Bondskanselier trad. De volgende dagen keerde de publieke opinie zich tegen Adenauer. Vrijwel alle kranten, belangenbehartigers en het publiek steunden de ministers en de centrale bank. Uiteindelijk moest Adenauer met het stabiliteitsplan instemmen en accepteren dat in de definitieve wet over de positie van de centrale bank de laatste onafhankelijker werd dan Adenauer had gewild.

De les voor vandaag is dat de publieke opinie er blijkbaar toe kan doen. Als een ruime meerderheid van de Nederlanders de euro inderdaad wil behouden, zoals blijkt uit de

enquêtes, dan zullen die de politici erop moeten wijzen dat ze er alles aan moeten doen om het vertrouwen in de euro te vergroten. Hierin passen niet de provocerende of andere denigrerende uitspraken van Italiaanse of Nederlandse politici. Dergelijke uitspraken ondermijnen het vertrouwen in de euro, terwijl we nu het punt hebben bereikt dat de politiek in het eurogebied juist volledig achter de euro moet gaan staan. De ECB kan het niet langer voor de politiek opknappen. De euro heeft een fragiele basis en heeft daarom vertrouwen nodig, méér nog dan ander munten, en wij kunnen politici aanzetten om dat vertrouwen te vergroten.

BESTUUR

Toen ik per 1 augustus 1994 werd aangesteld als hoogleraar bij de vakgroep Toegepaste Economie bestond deze vakgroep feitelijk uit vijf medewerkers en twee promovendi. Er waren wel hoogleraren geweest maar die waren om verschillende redenen niet meer verbonden aan de vakgroep. Van de medewerkers was niemand gepromoveerd. Nu bestaat de sectie Economie en Bedrijfseconomie uit ruim zestig medewerkers waarvan er tien²⁵ hoogleraar zijn.

Door allerlei problemen in het verleden was de verhouding met het faculteitsbestuur in 1994 niet optimaal. Naast de opbouw van de sectie heb ik me daarom in de eerste jaren gericht op een betere relatie tussen de vakgroep en de faculteit. Dit heeft toen onder meer geresulteerd in een vice-decaan voor mijzelf en een directeurschap onderzoek voor mijn toenmalige collega Harry Garretsen. Later zijn achtereenvolgens de collega's Hartman, Vosselman en Sent vice-decaan geweest. Hoewel de verhouding tussen sectie en faculteit in de loop der jaren wisselde, durf ik te stellen dat deze sinds 2010 goed is.

De vijf medewerkers die in 1994 aan de sectie verbonden waren, verzorgden de opleiding Beleidsgerichte Economie, een ware prestatie waarvoor ze alle lof verdienen. Met de Universiteit van Tilburg was afgesproken dat Nijmegen alleen algemene economie zou aanbieden. Door deze beperking was de instroom in de jaren negentig van de vorige eeuw laag, want die schommelde meestal tussen de twintig en dertig studenten met een uitschieter naar beneden van rond de tien. Voor de toenmalige decaan was dit de reden telkens de levensvatbaarheid van de opleiding ter discussie te stellen. Ik heb toentertijd weleens gekscherend aan de medewerkers voorgesteld om al hun familieleden en kennissen te vragen om zich al in maart in te schrijven voor de opleiding. Ze hoefden uiteindelijk niet te komen, maar dan was ik van maart tot september van het gezeur af.

De externe evaluaties van de opleiding zijn altijd goed geweest. Vaak werd het niveau van de afstudeerscripties geprezen, al moesten we met onze beleidsgerichtheid natuurlijk niet suggereren dat we beter waren dan de rest. Ook was er rond de eeuwwisseling een commissie die de beleidsgerichtheid wel waardeerde, maar twijfels had over de vraag of de opleiding wel afgestudeerden met een voldoende wetenschappelijk niveau afleverde. De zoete wraak kwam tien jaar later toen een van onze afgestudeerden,

Ralph de Haas, de eerste was die de Willem F. Duisenberg Fellowship Prijs in ontvangst mocht nemen. Deze prijs stimuleert jonge onderzoekers op het terrein van monetaire economie, toegepaste macro-economie, financiële stabiliteit en openbare financiën. Ralph staat inmiddels al jaren aan het hoofd van de onderzoeksafdeling van de European Bank for Reconstruction and Development in Londen.

Naast goede beoordelingen van externe deskundigen, kreeg de opleiding ook veel waardering van de eigen studenten en was één keer zelfs de best gewaardeerde opleiding in Nederland. Voor het College van Bestuur was dit aanleiding om aan het begin van deze eeuw geld te reserveren voor het versterken van de opleiding economie. De implementatie verliep de eerste tien jaar met horten en stoten, maar sinds 2010 is een gestaag opgaande lijn zichtbaar. In het collegejaar 2020/2021 moesten er ongeveer 300 bachelor- en 150 mastertheses begeleid worden.

Vanaf de oprichting van de opleiding is economie in brede zin opgevat als het vak dat de verwerving (productie), consumptie en verdeling van goederen en diensten bestudeert. Verder is als uitgangspunt genomen dat bijna alle afgestudeerden van universitaire opleidingen economie een beroep buiten de wetenschap kiezen. Hen opleiden tot wetenschappers heeft geen zin. Naast economie moeten ze ook kennis hebben van andere disciplines, zoals bestuurskunde en politicologie. Dit doel kwam tot uiting in de naam Beleidsgerichte Economie. Nadat de opleiding aan het begin van de eeuw van naam veranderde en Economie en Bedrijfseconomie is gaan heten, is dit streven naar aandacht voor andere disciplines verwoord in de term Economie+. In de loop van de tijd is meer dan voorheen aandacht besteed aan sociologie (cultuur) en psychologie (gedragseconomie). Na de financiële crisis van 2008 is wereldwijd de noodzaak doorgedrongen om meer aandacht te besteden aan die aspecten van de economie waarop de opleiding al vanaf haar oprichting een accent heeft gelegd. In zekere zin liepen we dus voorop.

Lang heeft de kleine en wisselende omvang van de groep het oordeel over ons onderzoek nadelig beïnvloed. Toen ik werd benoemd, bestond de vaste staf behalve mij uit vijf medewerkers van wie er drie een onderzoekstaak hadden. Niemand was gepromoveerd, al veranderde dat in de paar jaar erna. Daarna groeide het aantal gepromoveerden, maar de groep bleef relatief klein en had in de periode 2005-2010 ook nog eens te maken met een grote uitstroom. Het gevolg was dat het onderzoek sterk afhankelijk was van een beperkte groep personen, waarvan de omvang ook nog eens sterk schommelde. Dit kwam tot uiting in matige beoordelingen van het onderzoek en relatief lage scores op levensvatbaarheid. Na 2010 veranderde dit. De vakgroep kwam in rustiger vaarwater en kon gestaag de staf uitbreiden. Ik ben dan ook blij te kunnen melden dat ons onderzoek bij de laatste beoordeling op één onderdeel de hoogste (wereldniveau) en op de twee andere onderdelen de op één na hoogste score heeft gekregen. Eind goed al goed, is mijn conclusie.

Ik heb er alle vertrouwen in dat deze groep onder leiding van Joris Knob en een mooie toekomst tegemoet kan gaan. Ik wens hem en de andere leden van de sectie veel succes. Dit geldt in het bijzonder voor mijn twee opvolgers, André van Hoorn en Robbert Maseland. Ik ben zeer verheugd dat ik door twee zulke goede wetenschappers wordt opgevolgd, zodat het onderzoek op het gebied van cultuur en economie versterkt kan worden doorgezet. Bovendien wordt ook de positie van Jeroen Smits opgevuld en zijn onderzoeksgroep versterkt. Ik ben blij dat zowel vanuit de faculteit als de universiteit nu eindelijk de waardering voor zijn onderzoek naar voren komt. Hiervoor wil ik de huidige en vorige decaan en het huidige College van Bestuur bedanken.

DANK

Aan het einde van deze rede wil ik een aantal personen bedanken. Allereerst zijn dat mijn ouders die ons als kinderen altijd hebben gestimuleerd om te gaan studeren, ook al was de omgeving niet direct stimulerend. 'It is de minsken hjir gau goed genôch', aldus een lokale bestuurder.

In een latere fase waren het de onderwijzers, leraren en docenten in het lager, middelbaar en universitair onderwijs die mij stimuleerden en mijn kennis en vaardigheden hebben vergroot. Van hen wil ik in het bijzonder mijn promotor prof. dr. Henk Jager bedanken. Vanaf 1977 tot mijn benoeming hier hebben we veel samengewerkt en gepubliceerd. In wezen is deze samenwerking de basis geweest voor mijn wetenschappelijke carrière. Had ik het studentassistentchap niet gehad, dan waren we niet op het idee gekomen een beurs bij ZWO aan te vragen en had mijn loopbaan een heel ander verloop gehad. Henk, bedankt voor het vertrouwen en de kennis die ik via jou heb opgedaan en die de opmaat vormde naar mijn wetenschappelijke carrière. Nu we beiden weer in een vergelijkbare levensfase zijn beland, ontstaan er meer mogelijkheden elkaar te bezoeken.

Wat de wetenschap betreft moet ik ook iemand bedanken die hier niet aanwezig kan zijn, namelijk Geert Hofstede. Hij is anderhalf jaar geleden overleden. Zoals hiervoor duidelijk is geworden is het onderzoek van Hofstede voor mijn onderzoek een enorme stimulans geweest. Zijn werk heeft mijn onderzoek bovendien in een andere en naar mijn mening inhoudelijk rijkere richting gestuurd. Ik wil Hofstede hiervoor nog postuum bedanken.

Ik neem vandaag niet zozeer afscheid van mijn rol als wetenschapper, maar van het ambt van hoogleraar. Hierin ben ik benoemd door de Stichting Katholieke Universiteit, op voordracht van het bestuur van de Faculteit der Beleidswetenschappen en het College van Bestuur van deze universiteit. Ik wil deze besturen bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. De eerder gememoreerde groei van de sectie zou zeker niet deze omvang hebben aangenomen als het College van Bestuur aan het begin van deze eeuw niet had besloten de opleiding Economie te versterken. De implementatie is met horten en stoten gegaan, maar heeft vanaf 2010 een vlucht genomen en leidde tot het mooie resultaat dat ik hiervoor heb beschreven.

In de loop van ruim veertig jaar heb ik veel studenten onderwezen. De discussies met sommigen vormden een inspiratiebron voor mijn onderzoek. Dat geldt zeker voor de promovendi die ik in de loop der jaren heb begeleid en ook nu nog begeleid. Tevens wil ik mijn medeauteurs bedanken voor de samenwerking.

Bij mijn werkzaamheden ben ik door de jaren heen door verschillende secretaresses ondersteund. Achtereenvolgens waren dat Leontien de Wit, An Barten, Wilma Theunissen, Helma Peters en Karin Bockmeulen als bureau manager. In het nieuwe gebouw waren dit Gerda van der Zwaard-de Kruijk, Irma Hendriks en Deborah Oudshoorn. Allen hartelijk dank.

Ook heb ik veel ondersteuning ontvangen van een hele reeks student-assistenten, van wie ik er een aantal noem, te beginnen met Roland Zwiers in Groningen, via Jeanette Capel in Amsterdam en eindigend met Annelie Kroese hier in Nijmegen. Ook jullie hartelijk dank.

Alle medewerkers en oud-medewerkers van de sectie wil ik bedanken voor hun bijdrage aan het succes van de opleiding. Een paar wil ik bij name noemen. Allereerst zijn dit de medewerkers met wie ik heel lang heb samengewerkt:

- Chris van Hooijdonk: jij was al, zij het tijdelijk, aan de vakgroep verbonden voordat ik kwam. In de loop der jaren hebben we een prettige samenwerking ontwikkeld. Je werkte erg zelfstandig, waardoor ons contact niet heel frequent was, maar indien nodig wisten we elkaar te vinden. Fijn dat we zorgen op het persoonlijke vlak met elkaar konden delen. Hartelijk dank en een fijne voortzetting gewenst van je net begonnen pensioen, samen met Janny, de kinderen, kleinkinderen en de camper natuurlijk.
- Albert de Vaal: nu vertrek ik toch nog te snel om het 25-jarig jubileum van onze samenwerking te kunnen vieren. We waren het niet altijd met elkaar eens, maar de wederzijdse openheid zorgde ervoor dat we de verschillen altijd bespreekbaar hebben weten te houden. Bedankt voor de samenwerking en jouw bijdrage aan de opleiding. Veel succes en plezier de komende jaren, nu je eindelijk een andere leidinggevende krijgt.
- Ludger Buijs: bedankt voor het feit dat je een aantal jaren geleden bereid was werkzaamheden van me over te nemen toen de combinatie van taken me wat te veel werd.
- Jeroen Smits: via een door Lei Delsen gecoördineerd project ben je met de vakgroep verbonden geraakt. Daarna kwam jouw VIDI-project van waaruit je een zelfstandig onderwijs- en onderzoekstraject over ontwikkelingsvraagstukken en ongelijkheid hebt vormgegeven. Bij veel projecten was ik zijdelings betrokken, sommige hebben we samen geleid. Dit heeft geresulteerd in verschillende publicaties. Bedankt voor de samenwerking en je eeuwige optimisme. 'Geniet van je pensioen'

Daarnaast wil ik een aantal jonge medewerkers bedanken. Robbert Rademakers, Rutger Schilpzand en natuurlijk Annemiek Schilpzand. Ik heb genoten van de samenwerking met elk van jullie. Robbert met zijn enthousiasme en het geinen over het verschil tussen 'de Sjaak zijn' en 'het wel kennen schudden'. Rutger bedankt voor je hulp bij computerproblemen. De STATA-programma's zaten vaak zo vol subroutines dat ik je moest vragen even uit te leggen wat er nu echt werd gedaan. Annemiek bedankt voor de steun bij het Templeton-project, je kritische opmerkingen over mijn teksten en natuurlijk, vóór corona, de tripjes naar de dichtstbijzijnde locatie waar goede koffie wordt geschonken. Jij een cappuccino en ik en dubbele espresso.

Ten slotte wil ik twee vrouwen bedanken. Om hun bijdrage aan mijn functioneren als hoogleraar op waarde te kunnen schatten is echter enige toelichting nodig. Daarvoor moet ik even terug naar het verleden. Zoals wellicht bekend is het aan deze universiteit goed gebruik dat een hoogleraar voorafgaand aan zijn benoeming een kennismakingsbezoek aflegt bij de rector. Dat heb ik ook gedaan. Vlak voor mijn benoeming heeft prof. Theo van Els, de voorganger van de huidige rector, me echter nog een keer bij zich geroepen en me gevraagd: 'Eelke, wil je nog wel?' Wat bleek? Terwijl ik unaniem en enkelvoudig was voorgedragen voor de vacature, had de sectie zich onder de bezielende leiding van een interim bestuurder tegen mijn benoeming gekeerd. Het faculteitsbestuur had mij, terwijl ik op een conferentie in Washington DC was, al per brief laten weten dat het volledig achter mijn benoeming stond en me zou steunen. Zelf dacht ik ook dat het wel los zou lopen. Er waren veel kritische opmerkingen te plaatsen bij degenen die daarvoor leiding hadden gegeven aan de vakgroep. Dat zou ik anders gaan doen. Ik wilde me meer inlevend opstellen en dan zouden ze snel genoeg zien dat hun voorzitter het beste met hen voorhad en dan zou het allemaal wel goedkomen. Dus ik zei tegen Van Els: 'Ja, dat zal wel lukken.'

Na een jaar bleek die toezegging echter een vorm van, laten we zeggen, jeugdige overmoed. Het ging niet meer. Ik raakte oververmoeid en kreeg verhoogde bloeddruk. Op deze manier doorgaan zou betekenen dat ik er uiteindelijk aan onderdoor zou gaan. Ik had hulp nodig. Dus toog ik naar personeelszaken met het verzoek om een *sparring partner*, iemand met wie ik kon overleggen over hoe het hier werkte en over wat wijsheid was. Dat idee had ik in onze vorige woonplaats Castricum opgedaan, waar een ex-directeur er zijn beroep van had gemaakt. Nou dat vond men toch een dom idee, nee dan zou ik alle autoriteit verliezen, dat kon niet. Mooi, personeelszaken hielp me dus niet verder. Wat dan? Uiteindelijk heeft mijn vrouw Ike via via Gusta van Rhijn benaderd. Zij heeft eerst mij en later ons hele gezin geholpen met haar 'ondersteuninkjes', zoals ze die zelf noemt. Gusta: heel hartelijk dank voor de jarenlange steun aan mij, Ike en onze andere gezinsleden. Jij gaat nu ook met pensioen. Het zij je gegund. Nogmaals heel hartelijk dank.

Ten slotte is Ike de tweede en laatste vrouw die ik wil bedanken voor haar onbegrensde steun in soms lastige tijden. Daarvoor ga ik nog een laatste keer terug in de tijd.

Een paar jaar geleden gaf Ike vlak voor kerst als mezzosopraan een concert in de protestantse kerk van Beuningen. Ik had me op de achterste bank gepositioneerd. Vlak voor het begin nestelde een ouder echtpaar zich aan het andere einde van de bank. Die man kende ik. Na afloop liepen we op elkaar toe. 'Bart Prakken?' 'Ja, Eelke de Jong, toch?' 'Ja.' 'Jongen, wat ben jij in een moeras begonnen.' Bart Prakken was decaan in de periode dat ik werd aangesteld. Als economie in 1994 in het moeras zat, dan zou ik zeggen dat het nu 'a shining city on the hill' (Mattheus 5:14) is. Het moet tegenwoordig wel in het Engels natuurlijk. De weg vanuit het moeras naar een lichtende stad op een berg was een 'uphill struggle'. Er moest veel gepompt worden, kanalen omgelegd en zand gestort. Dat was nooit gelukt zonder de medewerkers die ik hiervoor bedankt heb. Niet iedereen werkte even goed mee en sommige collega's vertrokken naar andere oorden waar het gras groener leek. Maar echt moeilijk werd het toen ik moest toezien hoe het in mijn ogen verkeerd dreigde te gaan. Dan lag er een plan om hogerop te bouwen en ging de uitvoerder het weer wijzigen, waardoor de constructie fragiel werd en het welwater weer zo omhoog kon borrelen. Bovendien werd het voor economie bestelde zand in een naburige put gestort. Na enige aarzeling heb ik de opdrachtgever maar ingelicht dat dit waarschijnlijk niet zijn bedoeling was. Ik deed mijn best de problemen niet mee naar huis te nemen, maar helemaal lukken deed dat natuurlijk niet. Dat brengt mij bij jou, Ike. Jij kreeg daardoor veel, té veel te verduren. Vaak kon je alleen maar toezien, wat meestal erger is dan zelf in het strijdperk staan. Bovendien ken je me als geen ander. Ik hoef alleen maar afwezig te kijken en je weet al dat er wat in me omgaat.

Lieve Ike, heel veel dank voor de steun die je me de afgelopen ruim veertig jaar gegeven hebt. Zeker wanneer je zei: 'No is it genôch.' Dat is het voor mij nu ook.

Ik heb gezegd.

BIJLAGE 1. OVEREENKOMSTEN IN CULTUUR TUSSEN VERSCHILLENDE GROEPEN IN EEN SAMENLEVING

De culturele dimensies van Hofstede zijn gebaseerd op enquêtes, ingevuld door werknemers van IBM aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig. We verklaren met deze gegevens het gedrag van centrale bankiers en politieke leiders. Een punt van kritiek kan dan zijn dat leiders van gewone mensen verschillen en dat deze dimensies daarom niet geschikt zijn om verschillen in beleid te verklaren. Om na te gaan of leiders zich anders gedragen dan we op grond van Hofstedes dimensies mogen verwachten, hebben Femke van Esch en ik in een serie publicaties het waardepatroon van centrale bankiers bestudeerd. Hiervoor gebruikten we de techniek *cognitive mapping* die Femke al in haar proefschrift had toegepast. Met deze techniek kun je patronen in teksten analyseren. We hebben toespraken van de presidenten van verschillende Europese nationale centrale banken en van de ECB (Trichet) bestudeerd. Met name hebben we gekeken naar hun mening over de onafhankelijkheid van de centrale bank, in hoeverre ze vinden dat het gezag bij de politiek ligt of bij experts en of ze van mening zijn dat een goed bestuursstelsel *checks and balances* moet bevatten. Uit de analyse blijkt dat de presidenten van de centrale banken veel meer de nationale meningen volgen dan dat er sprake zou zijn van een gemeenschappelijke visie. De enige uitzondering was Jean-Claude Trichet, die duidelijke een middenpositie innam (Van Esch en De Jong, 2019).

In deze en andere studies wordt de onderzoeker als een objectieve, externe observator beschouwd. De reden om aandacht aan cultuur te besteden, is dat mensen maar een beperkte cognitieve capaciteit hebben. Ze overzien niet alles, kunnen niet alle mogelijkheden doorrekenen en vallen daarom terug op wat ze hebben aangeleerd. Dit aanleren is binnen een groep gebeurd, die daarmee een stempel op hen heeft gedrukt, waardoor ze een bepaald beeld van de werkelijkheid hebben gekregen en daar een bepaalde visie op hebben. In mijn studies heb ik de natie vaak als groep genomen. Onderzoekers (economen) zijn ook mensen. Als de denkbeelden van mensen door de groep gevormd zijn, dan moet dat toch ook gelden voor de denkbeelden van economen? Met andere woorden: de denkbeelden van economen en die van de gewone bevolking zouden een zekere verwantschap moeten vertonen. Als denkbeelden ertoe doen, zou dat ook tot verschillen in economische politiek moeten leiden.

De gedachte dat economen, de bevolking en politieke leiders in een land verwante denkbeelden hebben, heb ik samen met anderen uitgewerkt. Daarbij hebben we ons gericht op de mening over de rol van de markt (zie De Jong, 2021). We hebben gekozen voor de Verenigde Staten, Duitsland en Frankrijk. Deze landen vertegenwoordigen verschillende visies op de markt: de vrijemarkteconomie (VS), de gecoördineerde markteconomie (Duitsland) en de hiërarchische markteconomie (Frankrijk). Voor deze landen bestuderen we de dominante economische stroming, de dominante waarden van

de bevolking zoals gemeten via enquêtes, en het gevoerde beleid. De bestudeerde beleidsterreinen zijn: de arbeidsmarkt, de financiële sector, het mededingingsbeleid en het monetaire beleid, inclusief de onafhankelijkheid van de centrale bank. Er blijkt inderdaad een parallel waar te nemen tussen de denkbeelden van de economen, die van de bevolking en van politieke leiders die het beleid uitstippelen, of ten minste in hun argumenten voor het gevoerde beleid. Dit wil echter niet zeggen dat cultuur statistisch is. Ingrijpende gebeurtenissen als de Tweede Wereldoorlog hebben een grote invloed. Na deze oorlog is Frankrijk veel centralistischer geworden, terwijl in Duitsland de markt wordt omarmd om de macht van grote bedrijven en de overheid te beperken.

BIJLAGE 2. HOE GOUD ALS WAARDEMAATSTAF VAN GELD VERDWEEN

Vroeger werd de waarde van een munt door een hoeveelheid edelmetaal gegarandeerd. Elke munt of biljet vertegenwoordigde een hoeveelheid goud of zilver. De eigenaar van de munt of het biljet kon vragen om het equivalent in goud of zilver te ontvangen. Vanaf het midden van de negentiende eeuw was dit veelal goud. Bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog hebben landen de omwisselbaarheid van geld in goud opgeschort en in de jaren twintig van de vorige eeuw is deze omwisselbaarheid weer hersteld. Het bleek echter dat de daarbij afgesproken wisselkoersen te veel refereerden aan de economische omstandigheden van voor de Eerste Wereldoorlog en te weinig rekening hielden met de gewijzigde omstandigheden. Bijgevolg moesten de landen in de jaren dertig de gouden standaard weer opgeven.

Na de Tweede Wereldoorlog was het niet meer mogelijk om de gouden standaard met gewijzigde wisselkoersen in te voeren. Het meeste goud was in het bezit van de Verenigde Staten. De andere landen hadden te weinig goud om als dekking van hun munten te kunnen dienen. Daarom is in het stelsel van Bretton Woods gekozen voor een indirecte koppeling van de waarde van de munten aan de prijs van goud. De dollar werd gedekt door goud: 35 dollar was gelijk aan een troy ounce (ongeveer 31 gram) goud. De andere munten werden vervolgens gekoppeld aan de dollar. Particulieren konden niet meer bij centrale banken vragen om de waarde van de nationale munt in goud om te ruilen. Centrale banken van andere landen dan de VS konden hun overschot aan dollars inwisselen voor goud bij de Federal Reserve System (FED). Op 15 augustus 1971 schortte president Richard Nixon de inwisselbaarheid van dollars in goud op. Met ingang van 1 april 1978 werd de officiële rol van het goud in het monetaire systeem opgeheven.²⁶ Sindsdien is al het geld fiduciair geld.

NOTEN

- 1 De oorsprong ligt in het concept tijdsinconsistentie of dynamische inconsistentie (zie Kydland en Prescott, 1977). Tijdsinconsistentie verwijst naar het feit dat vooraf al beredeneerd kan worden dat een beslisser de neiging zal hebben terug te komen op een belofte op het moment dat de tegenpartij zich op een afspraak heeft vastgelegd. Toegepast op monetair beleid impliceert dit het volgende: stel dat een centrale bank, die sterk van de politiek afhankelijk is, belooft de komende jaren de inflatie laag te houden. Deze bank hoopt dat de vakbonden door deze belofte een beperkte loonstijging zullen vragen. De vakbonden weten echter, dat op het moment dat in de CAO's is afgesproken de lonen laag te houden, de politiek de neiging zal hebben een ruim monetair beleid te voeren om de werkgelegenheid te stimuleren. Hierdoor zal de inflatie stijgen. Aangezien de vakbeweging dit voorziet, zal ze altijd hoge lonen eisen. Houdt de politiek zich aan de belofte van een krap monetair beleid, dan is de inflatie laag en heeft de werknemer meer koopkracht dan gedacht. Dat is vanuit het oogpunt van de vakbeweging mooi meegenomen. Houdt de monetaire autoriteit zich niet aan de afspraken, dan heeft de vakbeweging zich alvast ingedekt en is de koopkracht van de werknemers op het verwachte niveau. Een onafhankelijke partij, waarvan men wel gelooft dat die zich aan de belofte van een lage inflatie houdt, kan deze vicieuze cirkel doorbreken. Rogoff (1985) biedt een theoretisch kader om te laten zien dat een onafhankelijke en conservatieve centrale bank deze onafhankelijke, betrouwbare partij kan zijn. De centrale bankier wordt conservatief genoemd, omdat deze meer belang toekent aan inflatiebestrijding dan de bevolking. Het resultaat is maatschappelijk gezien ook beter dan wanneer de centrale bankier niet conservatief zou zijn, maar net zo veel belang zou hechten aan inflatiebestrijding als de bevolking.
- 2 Cukierman (1992).
- 3 Soms zit inflatiebestrijding als doel ook in de maatstaf van onafhankelijkheid van de centrale bank. Dan ontstaat er tot op zekere hoogte een cirkelredenering in de gedachte dat een onafhankelijke centrale bank, die inflatie moet bestrijden, tot een lage inflatie leidt.
- 4 Zie o.a. De Jong (2009, p. 5-8).
- 5 Deze benadering heb ik later als 'culture as preferences' gepresenteerd in De Jong (2009, hoofdstuk 3). Deze contrasteert met de benadering 'culture as constraints', waarin expliciet wordt verondersteld dat cultuur de wetgeving en praktijk beperkt (de pijlen aan de bovenkant van Figuur 1).
- 6 De drempel waarboven de inflatie te hoog wordt, verschilt per land. Voor ontwikkelde landen kan die rond de 5 procent liggen. Voor ontwikkelingslanden wordt die vaak rond de 20 procent geschat, maar deze percentages zijn gebaseerd op de ervaringen aan het einde van de twintigste eeuw. Daarna hebben we wereldwijd een laag inflatieniveau gekend, zodat het aannemelijk is dat deze drempelwaarden nu wat lager liggen.
- 7 Er is een verschil tussen onzekerheid en risico. In beide gevallen is de uitkomst onbekend. In gevallen van risico valt de uitkomst te berekenen op grond van fysieke wetten of het feit dat het verschijnsel veel voorkomt en men statistische regelmatigheden kan gebruiken om de kans op een bepaalde uitkomst te schatten. Bij situaties van onzekerheid geldt dat niet. Dan zijn er geen wetten of regelmatigheden bekend op grond waarvan men zo'n schatting kan maken. In de psychologie wordt onzekerheid aangeduid met de term 'ambigüiteit'.
- 8 Merk op dat Machtafstand het tegenovergestelde van machtsafstand is. Machtafstand meet de verschillen (afstand) in macht. Machtsafstand betekent het afstand doen van macht.

- 9 Deze uitspraak deed hij rond de benoeming van Wim Duisenberg als eerste president van de ECB (zie De
Haas en Van Loteringen 2003, p. 182).
- 10 In De Jong (2017) heb ik dit wat uitvoeriger beschreven.
- 11 Dit blijkt o.a. uit het volgende citaat: 'Een wetsontwerp dat de instelling van pensioenfondsen mogelijk
maakte, werd door een meerderheid als zijnde 'Angelsaksisch' afgeschoten' (Chavannes, 2000, p. 189).
- 12 Naar analogie van Wellinks stelling dat 'het Westen alleen een goede Chinastrategie kan ontwikkelen als het
eerst in het hoofd van de Chinezen kruipt' (Wellink, 2020, p. 214).
- 13 De beschrijving komt uit Hofstede (1995, p. 19). Het verschil tussen identiteit en cultuur is gebaseerd op
Hofstede (2001, p. 10 en 11).
- 14 Zie 'Steven Berghuis doet aangifte van bedreigingen na transfer' (NRC, 11 augustus 2021).
- 15 Zie de bijlage 'Hoe goud als waardemaatstaf van geld verdween' aan het eind van deze rede.
- 16 De term 'fiduciair' is afgeleid van het Latijnse *fiducia* ('vertrouwen'), zie ook Wellink (2020, p. 198).
- 17 Na de coronapandemie zal men sommige taken naar mijn mening elders moeten onderbrengen, want de
ECB is 'wel een erg hybride beestje geworden' (Wellink, 2020, p. 144).
- 18 Het aandelenkapitaal van elk van de nationale centrale banken wordt bepaald door de omvang van de
bevolking en van de economie. De centrale banken van landen die niet aan de euro meedoen, storten 3,75
procent van hun kapitaaltaandeel. Voor meer details zie [https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/
html/who-owns-the-ecb.nl.html](https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/who-owns-the-ecb.nl.html)
- 19 In de Verenigde Staten wordt dat wel gedaan. Daar worden de vorderingen en schulden van de verschillende
reservebanken op 1 april van elk jaar weer op nul gesteld. Een cruciaal verschil is echter dat de FED federaal
is, en dus één eigenaar heeft.
- 20 Waarschijnlijk heeft deze mogelijkheid van automatische kredietverlening ervoor gezorgd dat de recessie in
de zuidelijke landen gedurende bepaalde perioden minder diep was en in de noordelijke lidstaten wellicht iets
dieper. De precieze gevolgen zijn moeilijk te schatten, omdat men dan precies moet weten wat er was gebeurd
als deze TARGET2-saldi er niet waren geweest. Bovendien moet dan worden bepaald wat er precies voor in de
plaats zou zijn gekomen.
- 21 Citaat uit Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2017-2018, Aanhangsel van de Handelingen, nr.
930. Antwoord van minister Hoekstra op vragen van de leden Omtzigt, Hennis-Plasschaert en Bruins,
antwoord op vraag 10.
- 22 De Club van Parijs is een informeel overlegorgaan waarin officiële crediteuren (overheden) afspraken maken
over de afbetaling of kwijtschelding van schulden van andere overheden. Zie: <https://clubdeparis.org/>
- 23 Zelfs de voormalige minister van Financiën van Duitsland, Wolfgang Schäuble, stelde in een interview dat
gezamenlijke EU-obligaties nodig zijn, 'because I know very well that an economic and currency union needs
to have them' (Chazan, 2021).
- 24 Dat de ordoliberalen nu anders over de onafhankelijkheid van de centrale bank denken, illustreert hun
ondogmatische houding. Zie ook Fritz en Goldschmidt, die schrijven dat ordoliberalisme 'does not shy away
from revising its advice on economic policy over time and does not take shame deviating from perceived
'first- best solutions' if societal conditions do not warrant their implementation' (Fritz en Goldschmidt,
2021, p. 74).
- 25 Ik heb hier in augustus de schatting gemaakt van de situatie op 27 oktober.

- 26 Toen trad het Second Amendment van het IMF in werking. Door dit amendement verdween de rol van goud in het officiële monetaire systeem vrijwel helemaal. Als landen dat willen, kan het nog wel onderdeel vormen van de officiële monetaire reserves (zie o.a. Gold (1978) en Solomon (1982)). Een ander belangrijk onderdeel van dit amendement is dat het de lidstaten toestaat om de wisselkoers vrij te laten zweven.

LITERATUUR

- Berger, Helge en Jakob de Haan, 1999, A state within a state?: An event study of the Bundesbank, 1948-1973, *Scottish Journal of Political Economy* 46(1): 17-39.
- Bibow, Jörg, 2009, On the origin and rise of central bank independence in Germany, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 16(1), 155-190.
- Bohn, Frank en Eelke de Jong, 2011, The 2010 euro crisis stand-off between France and Germany: Leadership styles and political culture, *International Economics and Economic Policy*, 8 (1):7-14.
- Chavannes, Marc, 2000, *Frankrijk achter de schermen: De stille revolutie van een trotse natie*, Amsterdam/Rotterdam: Prometheus/NRC Handelsblad.
- Chazan, Guy, 2021, Interview with Wolfgang Schäuble, *Financial Times*, 26 januari 2021.
- Cukierman, Alex, 1992, *Central Bank Strategy, Credibility, and Independence: Theory and Evidence*, Cambridge Mass.: MIT Press.
- De Haas, Bruno en Cees van Loteringen, 2003, *Wim Duisenberg: Van Friese volksjongen tot Mr. Euro*, Amsterdam: Business Contact.
- De Jong, Eelke, 1995, *Heeft wisselkoersbeleid zin?*, inaugurele rede, Katholieke Universiteit Nijmegen, 31 maart 1995.
- De Jong, Eelke, 2002a, Why are price stability and statutory independence of central banks negatively correlated?: The role of culture, *European Journal of Political Economy*, 18: 675-694.
- De Jong, Eelke, 2002b, De ECB onder vuur: Een botsing van culturen?, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, 23(4): 20-40.
- De Jong, Eelke, 2009, *Culture and Economics: On Values, Economics and International Business*, Londen: Routledge.
- De Jong, Eelke, 2017, *Laat een crisis niet nodig zijn: Een pleidooi voor een open debat*, Nijmegen: Valkhof Pers.
- De Jong, Eelke, 2021, red., *Economic Ideas, Policy and National Culture: A Comparison of Three Market Economies*, Londen: Routledge.
- De Nederlandsche Bank, 2021, *Jaarverslag over 2020: Op weg naar herstel*, Amsterdam.
- De Vries, Bert, 2020, *Ontspoord Kapitalisme: Hoe het kapitalisme ontspoorde en na de coronacrisis kan worden hervormd*, Amsterdam: Prometheus.
- De Europese Commissie, 2021, *Standard Eurobarometer 94: Winter 2020-2021 Public Opinion in the European Union*, First Results, Brussel.
- Fritz, Roland en Nils Goldschmidt, 2021, Markets, morality, and human flourishing in the ordoliberal tradition, in Eelke, de Jong, red., *Economic Ideas, Policy and National Culture: A Comparison of Three Market Economies*, Londen: Routledge: 56-79.
- Gold, Joseph, 1978, The Second Amendment of the Fund's Articles of Agreement, *IMF Pamphlet Series* no. 25, Washington DC: International Monetary Fund.
- Hofstede, Geert, 1995, *Allemaal Andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*, Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Hofstede, Geert, 2001, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kydland, Finn E. en Edward C. Prescott, 1977, Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans, *Journal of Political Economy* 85(3): 473-492.
- Legrain, Philippe, 2014, *European Spring: Why our Economies and Politics are in a Mess and How to Put them Right*, CB Creative Books.

- Rogoff, Kenneth, 1985, The optimal degree of commitment to an intermediate target, *Quarterly Journal of Economics* 100: 1169-1190.
- Solomon, Robert, 1982 *The International Monetary System 1945-1981: An Updated and Expanded Version of The International Monetary System, 1945-1976*, New York: Harper & Row.
- Strubington, Tommy, 2021, Investors line up against German bonds on pandemic recovery, *Financial Time*, 7 mei 2021.
- Száz, André, *De euro: Politieke achtergronden van de wording van een munt*, Amsterdam: Mets&Schilt.
- Van Esch, Femke en Eelke de Jong, 2013, Institutionalisation without Internalisation: The cultural dimension of French-German conflicts on European Central Bank independence, *International Economics and Economic Policy*, 10(4): 631-648.
- Van Esch, Femke en Eelke de Jong, 2019, National culture trumps EU socialization: The European central bankers' views of the Euro Crisis, *Journal of European Public Policy*, 26(2): 169-187.
- Wellink, Nout, 2020, *Ontgelden: Monetaire crises, corona en het Chinese perspectief*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers.

